СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Економічне піднесення Житомирської області тісно пов'язане з розвитком харчової промисловості, оскільки вона займає провідне місце в структурі промисловості регіону. І хоча в структурі промисловості у 2002 р. питома вага продукції харчової промисловості дещо зменшилась в порівнянні з попереднім роком (38,8%) і склала 26,3%, галузь впевнено утримує лідируючі позиції в структурі промислового виробництва області, поступаючись лише виробництву коксу та продуктів нафто перероблення, визначаючи рівень економічного розвитку регіону в цілому.

За обсягами виробництва продукції харчової промисловості частка Житомирської області в загальнодержавному виробництві протягом останніх років залишалась стабільною і складала 2,3 – 2,4% (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники розвитку харчової промисловості Житомирської області по роках

Показник	2000	2001	2002
Виробництво продукції в діючих цінах відповідних років, млн. грн.	678,4	835,1	876,2
У % до попереднього року	-	123,1	104,9
Частка продукції галузі у промисловості області, %	36,2	38,8	26,3
Частка продукції галузі області у продукції галузі України, %	2,4	2,4	2,3
Чисельність працівників, тис.осіб	19,7	17,8	18,3

У 2002 р. в галузі функціонувало 227 підприємств різних форм власності і господарювання, з них: 5,3% - підприємства державного сектора, 82,8% - підприємства колективної форми власності, 11,5% - приватні підприємства. Чисельність працівників харчової промисловості Житомирської області у 2002 р. склала 18,3 тис. осіб (що в порівнянні з 2000 становило 92,9%). Ними було вироблено продукції на суму 876,2 млн. грн.

Слід зазначити, що протягом останніх років (2000 – 2002 рр.) обсяги виробництва продукції в регіоні поступово збільшувались – на 23,1% у 2001 р. проти 2000 р., і на 4,9% у 2002 р. проти 2001 р. Приріст виробництва за останній рік відбувся в основному за рахунок збільшення випуску продукції молочної та м'ясної промисловості.

Найбільш питому вагу в структурі обсягів виробництва мали м'ясна (14,2%), молочна (36,1%) та цукрова промисловість (9,2%), виробництво какао, шоколаду (13,6%), виробництво хліба та хлібобулочних виробів (10,6%), а також виробництво напоїв (9,0%). На область припадає 10,1% загальнодержавного виробництва тваринного масла, 4,4% - сирів жирних (вкл. бринзу), 6,2% - спирту етилового з харчової сировини, по 3,5% - м'яса (вкл. субпродукти 1 категорії) та хліба і хлібобулочних виробів.

Провідними підприємствами харчової промисловості регіону є: ВАТ «Житомирський маслозавод», ЗАТ «Житомирські ласощі», ВАТ «Житомирський м'ясокомбінат», ВАТ «Овруцький молочноконсервний комбінат», «Житомирський лікеро-горілчаний завод», ВАТ «Новоград-Волинський м'ясокомбінат», ВАТ «Радомишль», Пивобезалкогольний комбінат, ВАТ «Новоград-Волинський хлібозавод».

У 2002 р. зросло виробництво молочних, м'ясних продуктів, кондитерських виробів. Найбільші обсяги виробництва мали підприємства: ВАТ «Житомирський маслозавод», ЗАТ «Житомирські ласощі», ТОВ «Андрушівський маслозавод», ВАТ «Овруцький молочноконсервний комбінат», частка яких в обсягах галузі складає 40%. В той же час ряд підприємств харчової промисловості, що випускають такі важливі продукти харчування як тваринне масло, молоко і молочні продукти, хліб і хлібобулочні вироби, допустили значне скорочення виробництва. Це, зокрема, ДП «Еней» підприємства з іноземними інвестиціями ТОВ «Ліла» (-40,7%), ДП «Любарський молокозавод» ВАТ «Житомирмолоко» (-98,9%), КП «Народицький хлібозавод» (-36,2%).

Аналіз динаміки виробництва основних видів продукції харчової промисловості області за період з 1995 по 2002 рр. свідчить про те, що хоча темпи падіння обсягів виробництва по переважній більшості основних продовольчих товарів в регіоні були досить значними, проте їх відновлення протягом 2000 – 2002 рр. відбулося більш швидкими темпами, ніж в інших регіонах країни. Так за період з 1995 – 2002 рр. скоротилося виробництво м'яса в 2,4 рази, ковбасних виробів – в 5,7 рази, продукції з незбираного молока – в 2,7 рази, борошна – в 2,1 рази, хліба і хлібобулочних виробів – в 1,8 рази, цукру-піску – в 2,3 рази, олії та спирту етилового з харчової сировини – в 2,5 рази, горілки і лікеро-горілчаних виробів – в 2,6 рази, вина плодоягідного – в 15,3 рази, мінеральної води – в 11,2 рази. Протягом 2000 – 2002 рр. в регіоні спостерігається збільшення обсягів виробництва майже по всім групам харчових продуктів: м'яса – в 1,3 рази, тваринного масла – 1,2 рази, сирів жирних (вкл. бринзу) – в 3,6 рази, продукції з незбираного молока – в 1,9 рази, борошна – на 4,9%, круп – в 4,4 рази, консервів – в 1,5 рази, кондитерських виробів в – 1,2 рази, спирту етилового з харчової сировини - в 2,0 рази, пива – в 1,2 рази, безалкогольних напоїв – в 2,4 рази (табл. 2.6.2).

На рівні 2000 р. залишилося виробництво ковбасних виробів, хліба і хлібобулочних виробів, макаронних виробів та цукру-піску.

Не відбулося позитивних зрушень лише по виробництву олії, яке скоротилося за зазначений період в 2,0 рази, горілки і лікеро-горілчаним виробам – на 6,7%, вина плодоягідного – в 4,4 рази, мінеральних вод – в 1,8 рази. Проте, скорочення виробництва олії не слід оцінювати як негативний факт, оскільки виробництво олії на рівні 200 т в більшій мірі відповідає природо кліматичним умовам регіону (і саме таким воно було у 1990 р.), а попереднє зростання було викликано короткостроковими кон'юнктурними чинниками.

Ефективне функціонування харчової промисловості області неможливо без збалансованого розвитку регіонального агропромислового комплексу. Слід відмітити, що Житомирщина – це значний аграрний регіон України.

Аграрне спрямування економіки регіону підтверджується тим, що частка аграрного сектору у валовій доданій вартості області становить близько 30%. В структурі валової продукції у всіх категоріях господарств найбільшу частку займають: картопля і овочі, молоко, зерно і вирощування худоби і птиці, що створює сприятливі умови для стабільного розвитку ринку продовольства в регіоні та є основою для подальшого зростання обсягів виробництва продукції галузі.

Особливістю Житомирщини є те, що на території області розташовано 75% загальноукраїнських площ хмільників, а частка обласного виробництва хмелю в загальнодержавному зросла за останні роки до 77%. Це дозволяє, спираючись на власну сировинну базу регіону, збільшувати обсяги виробництва високоякісного пива.

Незважаючи на такі сприятливі умови в регіоні,, імпорт продукції харчової промисловості у 2002 р. склав 27%.

В харчовій промисловості Житомирської області задіяно 15,9% основних промислово-виробничих фондів. Вартість основних засобів харчової промисловості області складає близько 749 млн. грн. на кінець 2002 р., або 2,9% загальної вартості основних виробничих фондів харчової промисловості України.

Виробничо-технічна база підприємств харчової промисловості характеризується значною частиною зношених і застарілих виробничих фондів, а ступінь зносу основних засобів в галузі досяг 55,0% і є найбільшим серед всіх регіонів України. Негативні тенденції щодо процесу старіння основних засобів продовжуються і в останні роки. Так, зношення основних фондів у 2001 році становило 48,6%. Спостерігається тенденція до зменшення оновлення виробничого апарату та уповільнення ліквідації основних виробничих фондів.

Таблиця 2

Обсяг і питома вага виробництва продукції харчової промисловості Житомирської області в натуральному виразі по раках

Вид товару	Одиниця виміру	1995		2000		2001		2002	
		Всього	% до України	Всього	% до України	Всього	% до України	Всього	% до України
М'ясо (включаючи субпродукти і категорії)	тис. т	38,2	4,0	12,0	3,0	10,0	3,0	16,1	3,5
Ковбасні вироби	тис. т	11,4	4,1	2,1	1,2	1,3	0,8	2,0	1,0
Тваринне масло	тис. т	11,0	5,0	10,7	7,9	13,8	8,7	13,3	10,1
Жирні сири (включаючи бринзу)	тис. т	2,2	3,0	1,6	2,4	3,4	3,2	5,7	4,4
Продукція з незбираного молока	тис. т	33,0	2,6	6,4	0,9	8,4	0,8	12,3	1,0
Борошно	тис. т	147,6	2,8	66,9	2,2	70,6	2,4	70,2	2,4
Крупи	тис. т	3,4	0,6	1,4	0,5	5,0	1,7	6,1	2,1
Хліб і хлібобулочні продукти	тис. т	144,0	3,5	81,6	3,3	82,7	3,4	81,7	3,5
Макаронні вироби	тис. т	0,2	0,1	1,0	0,9	0,8	0,7	1,0	0,9
Цукор-пісок	тис. т	106,6	2,7	46,7	2,6	56,9	2,9	46,7	2,9
Олія	тис. т	0,5	0,1	0,4	0,04	0,5	0,1	0,1	0,02
Консерви	муб	43,6	3,0	20,1	1,6	21,1	1,4	30,1	1,8
Кондитерські вироби	тис. т	8,3	2,6	20,5	3,1	20,2	2,8	25,3	3,3
Спирт етиловий з харчової сировини	тис. дал.	4426	7,1	891	4,4	1926	7,3	1752	6,2
Горілка і лікеро-горілчані вироби	тис. дал.	810	2,2	329	1,6	329	1,5	307	1,3
Коньяки	тис. дал.	-	-	-	-	-	-	-	-
Вино виноградне	тис. дал.	2	0,01	-	-	-	-	-	-
Вино плодоягідне	тис. дал.	260	5,5	74	2,3	48	2,1	17	0,5
Шампанське	тис. дал.	-	-	-	-	-	-	-	-
Пиво	тис. дал.	1496	2,1	1766	1,6	1997	1,5	2040	1,4
Безалкогольні напої	тис. дал.	630	1,7	536	0,8	1037	1,2	1286	1,1
Мінеральні води	тис. дал.	235	1,4	37	0,1	21	0,03	21	0,03
Тютюн ферментований	т	-	-	-	-	-	-	-	-
Цигарки та сигарети	млн. шт	-	-	-	-	-	-	-	-

В той же час підприємства харчової промисловості за останні роки (2000 – 2002 рр.) активізували інвестування в основний капітал. Сума інвестицій за цей період збільшилась з 26,1 до 146,0 млн. грн. З них найбільший обсяг інвестицій припадає на підприємства по виробництву алкогольних і безалкогольних напоїв, молочної та м'ясної галузей. Порівняно з 2001 роком підприємства м'ясної та безалкогольної галузей збільшили обсяги інвестицій в основний капітал в 5,4 та 13,3 рази відповідно. В обсязі інвестицій в основний капітал переважає частка витрат на придбання машин та обладнання (84%) та на проведення будівельно-монтажних робіт (15,9% загального обсягу інвестиційних витрат).

Інвестиційна діяльність підприємств харчової промисловості у 2002 р. була практично призупинена. Так, впровадженням інновацій в зазначеному періоді займали лише 27 підприємств галузі. Порівняно з 2001 роком відбулося зменшення інноваційно активних господарюючих суб'єктів на 6,2%. Основною причиною такого зменшення є недостатність власних коштів підприємств. Всього на фінансування проведення інновацій було витрачено 2,2% загальних витрат підприємств. Проте, у 2002 р. намітилась тенденція до залучення коштів із зовнішніх джерел.

Цього ж року на підприємствах харчової промисловості було освоєно 369 нових видів продукції, що на 177 більше показника 2001 року.

Аналіз фінансового стану підприємств харчової промисловості, що звітували про результати господарської діяльності свідчить, що чистий дохід (виручка) від реалізації продукції у 2002 р. склав 942,3 млн. грн., де найбільша частка – 90,4% припадає на колективні підприємства. В цілому харчові підприємства області різних форм власності і господарювання на відміну від більшості інших регіонів спрацювали прибутково (розмір чистого прибутку склав 2,4 млн. грн.) за виключенням комунальних, орендних, приватних підприємств та підприємств інших форм власності (табл. 3). Позитивні результати діяльності галузі у 2002 р. зумовлені в першу чергу ефективним господарюванням підприємств по виробництву напоїв та

підприємств молочної промисловості. Проте, порівняно з 2001 роком, частка збиткових підприємств збільшилась на 2,4%, а фінансовий результат погіршився на 16,9 млн. грн. В структурі харчової промисловості найбільш збитковими виявились підприємства по переробці овочів та фруктів (93,8%) і виробництву крохмалю та переробці зерна (68,0%).

В цілому, характеризуючи фінансовий стан підприємств харчової промисловості, можна відмітити несприятливу динаміку. Частка збиткових підприємств продовжує зростати, рівень рентабельності поступово зменшується, операційні витрати зростають.

Проведений SWOT-аналіз дозволив визначити сильні і слабкі сторони, а також можливості і загрози, які необхідно врахувати для визначення стратегічних пріоритетів перспективного розвитку харчової промисловості в регіоні.

Сильними сторонами галузі регіону є: досить сприятливі природно-кліматичні умови та значне лісове господарство, що сприяє власному виробництву сільськогосподарської сировини, наявність достатніх виробничих потужностей для розвитку галузі, вигідне прикордонне місце розташування регіону з розвинутою системою транспортних мереж, що дозволяє розширювати експортно-імпортні зв’язки між країнами, достатньо кваліфікований трудовий і управлінський потенціал регіону, значна кількість прибуткових підприємств галузі.

Таблиця 3

Фінансові показники підприємств харчової промисловості різних форм власності Житомирської області за 2002 рік

Показник	Всього	В тому числі								Інших форм власності	Із загального підсумку приватизовані підприємства
		державний сектор	з них:		колективних	з них:			приватних		
			державних	комунальних		спільних	орендних	акціонерних			
Кількість підприємств, які звітували по фінансовій звітності (на кінець звіт. періоду, одиниць)	227	12	8	4	188	1	1	50	26	1	47
Основні засоби (залишкова вартість) (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	344466,8	46000,1	43613,8	2386,3	295623,3	0,0	882,2	228728,7	2843,4	0,0	219103,4
Оборотні активи (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	358790,1	44246,5	43554,9	691,6	310593,9	0,0	813,5	200526,4	3063,1	886,6	193463,6
Дебіторська заборгованість (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	215414,9	25047,6	24687,1	360,5	189282,3	0,0	96,0	121683,7	926,7	158,3	116324,7
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	13300,8	440,8	438,7	2,1	12625,5	0,0	0,0	10308,4	83,0	151,5	9972,7
Кредиторська заборгованість (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	316169,7	30502,5	29936,4	566,1	279122,9	0,0	754,1	159481,2	3471,4	3072,9	154339,0
Поточні зобов'язання за рахунками з бюджетом (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	13877,6	4565,4	4475,3	90,1	9220,7	0,0	50,2	6629,6	90,9	0,6	6428,4
Чистий доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (тис. грн.)	942300,4	78015,4	77173,4	842,0	851450,4	0,0	1590,4	601379,3	12834,6	0,0	599387,6
Інші операційні доходи (тис. грн.)	71711,5	9453,7	9418,7	35,0	54071,5	0,0	0,0	50627,2	8186,3	0,0	49566,7
Операційні витрати (тис. грн.)	984278,1	85006,8	83820,4	1186,4	877986,0	0,0	1730,7	626594,4	20997,2	288,1	622043,5
Інші звичайні доходи та витрати (тис. грн.)	-12306,0	155,9	155,9	0,0	-12029,7	0,0	-228,1	-10077,5	-432,2	0,0	-9445,1
Надзвичайні доходи та витрати (тис. грн.)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Фінансові результати від операційної діяльності (тис. грн.)	29733,8	2462,3	2771,7	-309,4	27535,9	0,0	-140,3	25412,1	23,7	-288,1	26910,8
Фінансові результати від звичайної діяльності по оподаткуванню (тис. грн.)	17427,8	2618,2	2927,6	-309,4	15506,2	0,0	-368,4	15334,6	-408,5	-288,1	17465,7
Чистий прибуток (тис. грн.)	2367,9	247,4	556,8	-309,4	2881,4	0,0	-368,4	4041,5	-472,8	-288,1	6129,6

Серед *слабких* сторін галузі в регіоні можна виділити: недостатнє забезпечення сировинними ресурсами при значному недовантаженні виробничих потужностей, неврегульованість ринку агропромислової продукції, високий ступінь на підприємствах галузі морально застарілого та фізично зношеного обладнання, відсутність довгострокових регіональних програм розвитку регіону, велика вартість зарубіжних технологій та дефіцит вітчизняної продукції машинобудування для харчової промисловості, недостатність власних коштів підприємств, відсутність чіткої інноваційної політики в галузі, значна плинність кадрів, нестабільний фінансовий стан значної кількості суб'єктів господарювання харчової промисловості, особливо в м'ясній, цукровій, зерновій та олійній галузях, виснаження сировинної бази, спрацьованість матеріально-технічної бази, збільшення цін на сировину, високий рівень оподаткування.

Основними *загрозами* харчової промисловості регіону залишаються високий рівень бартеризації (найбільшу питому вагу в загальних обсягах бартеру мають міста Житомир і Коростень, а також Новоград-Волинський і Баранівський райони), не конкурентоспроможність окремих видів харчових продуктів, складний фінансовий стан харчових підприємств, що може призвести до їх банкрутства, падіння доходів домогосподарств та зменшення попиту на окремі види продуктів внаслідок низької купівельної спроможності населення.

Серед *можливостей* галузі в регіоні необхідно виділити значну інвестиційну привабливість, наявність високотехнічних галузей та машинобудівних підприємств, спроможних здійснити технічне оновлення галузі, можливість збільшення обсягів виробництва значної частини харчової продукції за рахунок збільшення власного виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, що забезпечить незалежність регіону від імпорту, досить розвинута інфраструктура аграрного ринку (в області діють агропромислова біржа, 23 агроторгові доми, 44 оптово-роздрібних ринків,

1087 загальноторгових пунктів), можливість інноваційного розвитку підприємств галузі за рахунок власних джерел.

Основною *стратегічною ціллю* розвитку харчової промисловості Житомирської області є формування такої структури випуску конкурентоспроможної харчової продукції, яка відповідає потребам ринку, збалансованості та ефективному завантаженню виробничих потужностей, спиралася б на використання, головним чином, власних сировинних ресурсів для насичення внутрішнього ринку та формування експортного потенціалу галузі.

Відповідно до поставленої мети основними завданнями в харчовій промисловості Житомирської області є: збереження досягнутого останніми роками зростання обсягів виробництва харчової продукції, забезпечуючи випереджаючі темпи в молочній, м'ясній та пиво безалкогольній галузях, покращення фінансової діяльності промислових підприємств, забезпечивши скорочення дебіторської та кредиторської заборгованостей, максимальне скорочення обсягів продукції, відвантаженої на бартерних умовах, з метою підвищення рівня використання потужностей великих підприємств та зниження собівартості продукції покращити їх взаємодію з підприємницькими структурами, у зв'язку із вступом України до СОТ особливу увагу необхідно приділити підвищенню якості та конкурентоспроможності продукції та сприяти на цій основі підвищення рівня її експорту, вирішення питань фінансово-кредитного забезпечення підприємств галузі, подальший розвиток ринків сільськогосподарських продуктів за рахунок підвищення платоспроможності населення, розширення інфраструктури аграрного ринку, активізація роботи по технічному та технологічному оновленню виробництв,залучення інвестицій для оновлення і модернізації основних засобів виробництва, впровадження екологічно чистих та ресурсозберігаючих сучасних технологій.

Вирішення поставлених завдань сприятиме досягненню наступних прогнозованих показників розвитку Житомирської області на рівень 2005 – 2015 років (табл. 4).

Таблиця 4

Прогнозовані показники розвитку харчової промисловості Житомирської області по роках

Показник	2005		2010		2015	
	I	II	I	II	I	II
Виробництво продукції, млн. грн.	966,1	1037,1	1300,4	1642,2	1609,0	2206,5
У % до попереднього періоду	-	-	134,6	158,3	123,7	134,4
Частка продукції галузі у промисловості області, %	27,4	27,1	28,6	29,3	32,3	32,7
Частка продукції галузі області у продукції галузі України, %	2,4	2,3	2,4	2,2	2,3	2,1

Прогнозоване збільшення виробництва основних видів продукції харчової промисловості на період з 2005 до 2015 рр. проти 2002 р. очікується в наступних обсягах: мяса (включаючи субпродукти 1 кат.) – у 1,3 – 2,5 рази, тваринного масла – у 1,4 – 2,0 рази, продукції з незбираного молока – у 3,0 рази, сирів жирних (включаючи бринзу) – у 1,8 рази, цукру-піску – в 1,3 рази, олії – в 2,5 рази, хліба і хлібобулочних виробів – в 1,2 рази, консервів – в 1,1 – 2,6 рази, борошна – в 1,1 – 1,6 рази (табл. 5).

Таблиця 5

Прогноз виробництва основних видів продукції харчової промисловості Житомирської області в натуральному виразі по роках

Вид товару	Одиниця вимір у	2005		2010		2015	
		I	II	I	II	I	II
М’ясо (включаючи субпродукти 1 кат.)	тис.т	21,0	23,4	29,5	33,6	36,3	40,1
Тваринне масло	тис.т	18,8	19,0	22,2	22,8	25,7	26,6
Продукція з незбираного молока	тис.т	10,2	12,4	14,3	22,2	21,5	36,8
Жирні сири (включаючи бринзу)	тис.т	5,5	6,2	6,4	8,3	7,5	10,5
Цукор-пісок	тис.т	48,5	53,2	50,0	57,6	53,2	62,0
Олія	тис.т	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5
Борошно	тис.т	78,2	81,7	90,0	104,0	98,4	108,9
Хліб і хлібобулочні вироби	тис.т	71,4	73,6	78,5	75,2	83,4	77,8
Консерви	муб.	33,9	37,7	53,1	57,3	73,5	77,7

Схема-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил Житомирської області на період до 2015 року: наук. вид. – К.: Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2005. – 211 с.